

УДК 334.012

*Л. М. Левківська,**к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та туризму,  
Поліський національний університет, м. Житомир*

ORCID ID: 0000-0002-7304-6814

*Т. В. Швець,**к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та туризму,  
Поліський національний університет, м. Житомир*

ORCID ID: 0000-0002-5911-7057

*М. Ф. Плотнікова,**к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та туризму,  
Поліський національний університет, м. Житомир*

ORCID ID: 0000-0003-2852-3009

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.3.43

## РОЛЬ РОДОВИХ ТА ЕКОЛОГІЧНИХ ПОСЕЛЕНЬ У ПОЛІТИЦІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

*L. Levkivska,**PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economy,  
Entrepreneurship And Tourism, Polissia National University, Zhytomyr**T. Shvets,**PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economy,  
Entrepreneurship And Tourism, Polissia National University, Zhytomyr**M. Plotnikova,**PhD in Economics, Associate Professor of the Department  
of Economy, Entrepreneurship And Tourism, Polissia National University, Zhytomyr*

### THE ROLE OF FAMILY HOMESTATE AND ECOLOGICAL SETTLEMENTS IN THE ENTREPRENEURIAL POTENTIAL POLICY OF UKRAINE

*Орієнтація на сталий розвиток, використання відновлюваних джерел енергії, безвідходна життєдіяльність та ноосферні підходи в освіті і вихованні є тенденціями сьогодення. Вони ґрунтуються на уявленні про свідоме споживання, індивідуальну відповідальність за майбутнє планети, недопущення виключної матеріалістичності як способу життя. Сучасний соціум провокують процес переосмислення сенсу існування на користь багатовекторного прояву свого становлення у довгостроковій перспективі. Проведення дослідження базується на основі досвіду функціонування родового поселення, екополісу та громади стійкого розвитку на півночі України. Їх відвідування, участь у житті спільноти, спостереження за учасниками, аналіз інформаційного забезпечення веб-сайтів, а також неструктуровані інтерв'ю дозволили зібрати необхідні вихідні дані. Ми вважаємо цю статтю робочим документом для подальших досліджень з метою розширення розуміння теми формування моделі соціуму майбутнього. Отримані результати дослідження демонструють систему комунікації, виробництва та освоєння пермакультури як підходу у господарській діяльності альтернативних поселень, наслідки трансформації суспільного життя на користь переважання екологічних та соціальних пріоритетів. Родові та екологічні поселення оцінюють власну діяльність за антропогенним впливом на навколишнє середовище, недопускаючи зниження його продуктивності. Родові поселення як цілеспрямовані спільноти, орієнтовані на комунікацію, співпрацю та цілісну інтеграцію людської діяльності у гармонії з природою як моделі сталого спроможного способу життя та споживання за принципом розумної достатності з метою примноження природно-ресурсного потенціалу простору для майбутніх поколінь. Наявний міжнародний досвід демонструє пріоритет національної та наднаціональної екологічної та соціальної політики. Чисельні грантові програми, кошти державного бюджету та місцеві фінанси покликані сформувати засади локальної економіки, створення*

умов для національної самоідентичності, переоцінці концепції "споживання" і виявлення природо відповідних життєвих пріоритетів. Даючи відповідь на окремі аспекти життя соціуму наше дослідження залишає запитання щодо мотивів появи руху за екологічні та родові поселення? Чи є ця модель соціуму життєздатною та спроможною забезпечити сталі споживання? Чи можливо поширити цей досвід на всі соціальні прошарки?

*Humanity focuses on Sustainable Development, uses renewable energy sources and introduces waste-free life, noospheric approaches in education and upbringing. People are focused on Conscious Consumption, individual responsibility for the future of the planet, and avoiding exclusive materialistic priorities in their lives. Modern society is rethinking life. Individuals prefer multi-vector long-term development. The article presents the experience of solving consumption problems. It involves the use of various strategies and behaviors. They reduce the anthropogenic burden on the environment and leave a better future for future generations. The study is based on the experience of functioning of a family homestate settlement, an environmental policy and a sustainable development community in the north of Ukraine. We visited these localities during open days, holidays and festivals. We participated in community events. The study used the method of monitoring participants. Data collection included field notes from researchers, analysis of website content, and unstructured interviews with 270 residents. The complexity of the study is the large amount of data collected. We consider the article to be a working document. It is necessary for further research in order to expand the understanding of the topic. The data obtained help to answer the questions that were started in this study. The results obtained demonstrate the system of communication, production and development of the permaculture system. They demonstrate the development of alternative settlements as a result of the transformation of society, which implies the predominance of environmental and social priorities. Family homestate and ecological settlements evaluate their own activities based on anthropogenic impact on the environment. They do not allow a decrease in the potential and productivity of the development of their habitat. Family homestate settlements are focused communities that focus on communication, cooperation, and the holistic integration of human activities and the environment. They are a source model for a sustainable, capable lifestyle. They also illustrate consumption based on the principle of reasonable sufficiency. Residents of family homestate settlements lead a sustainable lifestyle in their communities. International experience demonstrates the priority of national and supranational environmental and social policies. Grant programs, state budget funds and local finances are those that are designed to form the foundations of the local economy, create conditions for national identity, reassess the concept of "needs", consumption practices and life priorities. In the future, we will answer the question, What is the motive for the development of Family homestate and ecological settlements? What model of society is viable and capable of ensuring sustainable consumption? Is it possible to extend the experience of functioning of Family homestate settlements to all social groups of the population?*

*Ключові слова: родові садиби, родові поселення, підприємництво, розвиток потенціалу, територіальні громади.*

*Key words: family homestate, family homestate settlements, entrepreneurship, potential development, territorial communities.*

## ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобальна тема заслуговує глобального до неї ставлення. Людство як одна з форм прояву еволюції є у тісному зв'язку, взаємодії та взаємозалежності з усіма планетарними процесами. Розділяючи себе на "я" і "не я" індивідуальна свідомість займається власними проблемами та розвитком, залишаючи поза своєю увагою інші форми буття, подумки відокремлюючись від них. Водночас, лише розширення свідомості, подолання суперечностей та відмінності дозволяє сприймати, що ми та оточуючий світ є єдиним цілим. Виваженою є лише така позиція індивіда, коли відповідальність за ситуацію, власне життя та зміни, що відбуваються, беруться ним на себе. Граничне відчуття єдності всього суцього через цілісне сприйняття світу дозволяє бачити світ як енергію, яка функціонує у різних формах. Взаємовплив та взаємозв'язок всіх царств природи і людини є взаємними: руйнівна поведінка обертається відповідними діями, спрямованими на людину як результат дії закону причини та наслідку, в той самий час виважена творча діяльність щодо примноження природно-ресурсного потенціалу викликає ідентичну реакцію збоку простору.

## АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Цілісність процесів у Всесвіті та людському соціумі відмічали такі зарубіжні вчені як Тейяр де Шарден, Едуард Леруа (Франція), Ніколас Полунін (Об'єднане Королівство), Жак Гріневальд (Швейцарія), Джон Хатчинсон (США), Олександр Гумбольдт (Німеччина) та інші. Серед наших співвітчизників найбільший доробок належить Володимиру Вернадському, Миколі Руденку, Олександрю Ферсману, Павлу Флоренському, Юрію Лотману. Сучасна українська наука розкриває питання носферного розвитку з позиції Вернадського В.І., підтриманої Харківською науковою школою, зокрема в особі таких науковців як Геннадій Курмишев, Марія Гончаренко, Галина Бабуріна, Михайло Васильєв та інших. Одеська наукова школа представлена доробком Валерія Запорожана, Іллі Каракаша та іншими дослідниками України. Сповідуючи вчення про неспричинення шкоди, школа Вернадського через розуміння взаємозв'язку та взаємовпливу всіх сутностей, явищ та процесів окреслює витоки загальносвітових пріоритетів гуманізму, взаємоповаги, співчуття, недопущення болю та страждань (розуміння життя як найвищої цінності,

яка розкриває сутність Землі як живої системи). Життя є даром та щастям для всього живого, його легко забрати та ніхто не може дарувати. Висновком з праць науковців можна вважати, що милосердя гідний лише той, хто сам виявляє милосердя. Все живе відгукується на турботу та любов, тобто не лише на фізичний вплив, але й на почуття людини. Проявлені у соціумі такі думки у економічному середовищі трансформувалися у формат соціального підприємництва, розвиток корпоративної соціальної відповідальності бізнесу, гармонізації відносин та інтеграції бізнесу, соціуму та природи.

## ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета дослідження передбачає виявлення резервів розвитку підприємницького середовища територіальних громад за рахунок їх внутрішнього потенціалу.

## ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

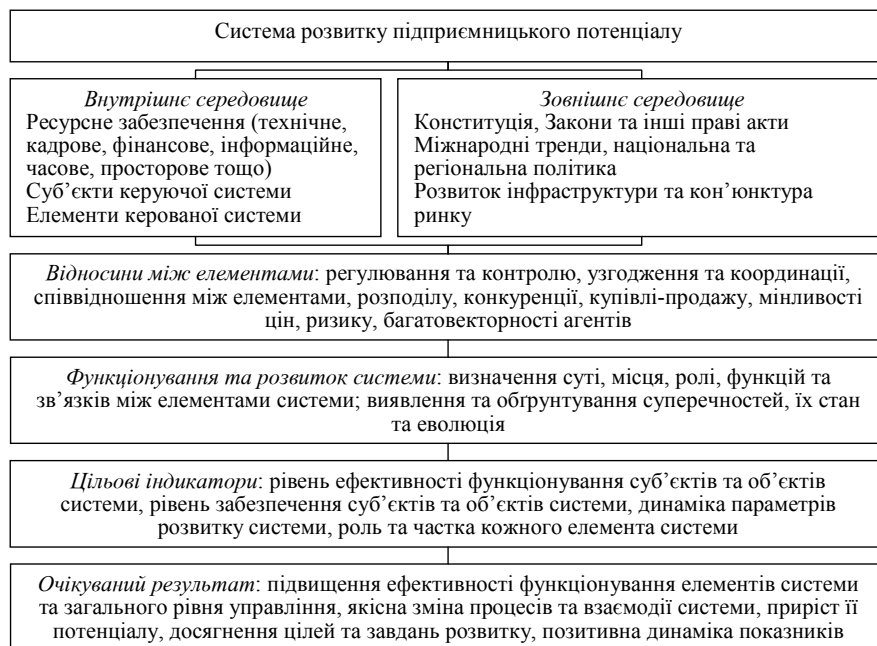
Глобальне поширення тенденції до ревіталізації територій (споживання переважно сировинних ресурсів — закриття виробництв на користь торгівельних майданчиків), сакралізації простору (поширення духовних течій), комерціалізації процесів (переважання економічних пріоритетів серед інших цілей розвитку), соціальної поляризації провокує міграційні процеси як елемент індивідуального пошуку виходу з наявної ситуації. За даними опитування основними причинами міграції є 1) освіта і навички (бажання їх здобути чи самореалізуватися за рахунок наявних компетенцій), 2) новий досвід; 3) бажання залишити звичне середовище (родину, громаду, роботу тощо); 4) розчарування чи безнадійний стан; 5) корупція (небажання чи неможливість подолання наявних перепон). Зниження мотивації праці, наявна екологічна, епідеміологічна та соціально-демографічна ситуація є причинами як трудової міграції, так і зниження суспільної активності частини людей [4]. Іншою формою соціальної протидії є байдужість, втеча та/або дещо агресивне сприйняття соціуму, де проживає людина, внаслідок відсутності сприятливого соціально-психологічного комфорту. Трендом сьогодення є розвиток локальної економіки, зростання ролі людини у суспільно-політичному просторі, соціально-економічне зростання [1; 2]. Пріоритетний характер розвитку інновацій та інвестицій у процеси становлення спроможності територій наразі набуває глобального статусу, а активна громадянська позиція керівництва та працівників підприємств, мешканців громад спонукає їх до сприяння відновленню природно-ресурсного потенціалу країн, що характеризує всі сектори національної та світової економіки [3]. Подолання наявних проблем, зокрема на рівні громади, через активізацію суспільних процесів, міжкультурну, у тому числі міжнародну комунікацію, створює платформу для молоді не залишати назавжди її межі, опановуючи нові стандарти та норми життя у місці свого проживання.

На сільських територіях України проживає близько третини населення країни, водночас на період загострення епідеміологічної ситуації ця кількість сягала 50%, відіграючи визначальну роль у забезпеченні продовольчої, економічної, соціальної безпеки, а також забезпечуючи дотримання вимог проти епідеміологічних заходів. Водночас, загальносвітова динаміка ілюструє тенденцію поступового збільшення чисельності міського населення (до 2050 року за різними дослідженнями очікується збільшення урбанізованих територій до 80% та відповідного зростання попиту на продовольство, що примножує потребу у сільськогосподарському виробництві на 50—70%. Наразі в Україні на сільських територіях задіяні близько третини населення, яке створює 40% ВВП. Однак, загальна тенденція до скорочення зайнятості у галузі щорічно на 2—3% внаслідок автоматизації технологічних процесів загострює

соціальну кризу і посилює безробіття. Варто відмітити, що нарощування обсягів індустріального виробництва продовольства та відповідних інвестицій лише незначно мірою спроможне задовольнити цю потребу внаслідок зниження якісних характеристик вироблених продуктів [4]. Існуюче протиріччя між цілями бізнесу (максимізація прибутку) та розуміння цілісності і взаємозв'язку всіх процесів у Всесвіті (відповідної циркуляції енергії та наслідків для всіх учасників) не дозволяє у повній мірі за рахунок виключно ринкових механізмів досягати загального-соціально-економічного розвитку, що наразі і спостерігається у глобальній соціально-економічній системі (цей дисбаланс спровокував появу глобальних проблем розвитку).

Світовий досвід ілюструє неможливість формування спроможної довгострокової моделі функціонування соціуму у містах в силу просторових та ресурсних обмежень (щоб створити нове, необхідно зруйнувати існуюче). Високий ступінь антропогенного навантаження не дозволяє реалізувати програму розвитку індивідів за рахунок лише місцевих ресурсів. Сформована деструктивна модель урбаністичного соціуму, коли ресурси для життєдіяльності та господарювання необхідно брати за межами агромеративної системи, а після використання цінного, — утилізувати відходи за межами території споживання, не позбавляє міста від глобальних соціально-еколого-економічних проблем, а навіть загострює їх. Саме у містах спостерігається вищий в країні рівень розлучень, захворюваності та нижчий, порівняно із сільською місцевістю, рівень народжуваності у розрахунку на 1000 жінок дітородного віку. На противагу міським агломераціям сільські території є екологічно та соціально більш привабливими. Також система комунікації тут проявлена більшою мірою в силу компактності проживання.

Значний рівень повноважень, які наразі покладено на органи управління територіальних громад не повною мірою є відповідними наявному їх фінансовому та ресурсному забезпеченню, зокрема, у силу неповної спроможності вирішити покладені на них завдання у разі відсутності кваліфікованих фахівців та креативних ідей. Водночас, залучення потенціалу державного і місцевих бюджетів та інших інструментів адміністрування, включаючи проектне управління, представлено недостатньо. Враховуючи, що наразі має місце дублювання повноважень виконавчих органів, об'єднаних територіальних громад та повноважень органів державних адміністрацій, зокрема, у сферах освіти, культури, охорони здоров'я, надання адміністративних послуг тощо [5] на державному і регіональному рівнях все частіше звучать пропозиції щодо створення комунальних підприємств як можливих суб'єктів гармонізації наявної ситуації [3]. Посилення процесів фінансової децентралізації в Україні в значній мірі проілюструвало дію механізму перерозподілу ресурсів. Водночас, він не дозволив у повній мірі досягти забезпечення належного рівня спроможності територіальних громад. Одним з поширених інструментів вирішення цієї проблеми часто є скорочення витрат внаслідок припинення функціонування закладів освіти, культури, охорони здоров'я тощо, тоді як вони у потенціалі є центрами розвитку співдружності людей, здатних до співпраці, генерування інновацій та підвищення ефективності локальної системи як катализатори позитивних змін. Також, вважаємо, значна увага має бути приділена питанням співробітництва, у тому числі міжмуніципального, формуючи, головним чином, підґрунтя для розвитку підприємницького потенціалу (рис. 1). Ключовими принципами міжмуніципального співробітництва є принципи законності, сумлінності, взаємної вигоди, прозорості, відкритості, рівності і взаємної відповідальності учасників за результати цієї співпраці. Вказані принципи покладені в основу Стратегії розвитку держави до 2030 року. До базових критеріїв на прикладі розвитку територіальних громад Ук-



**Рис. 1. Система забезпечення розвитку підприємницького потенціалу**

Джерело: сформовано авторами.

раїни відносно позитивну динаміку таких параметрів: 1) рівень та якість життя населення; 2) якість та доступність освітніх та медичних послуг; 3) рівень духовності та культури населення; 4) якість об'єктів виробничої та соціальної інфраструктури, а також перспектива розширення їх можливостей; 5) якість та доступність ресурсного забезпечення майбутнім поколінням у необмежено далекій перспективі; 6) інвестиційне забезпечення розвитку територіальної громади; 7) доступність та задоволення потреб населення у матеріальних та нематеріальних благах; 8) ріст бюджетів територіальних громад, регіону та держави тощо.

Пріоритетним напрямом розвитку територіальних громад на регіональному рівні наразі є формування та примноження локального природно-ресурсного потенціалу за рахунок налагодження співпраці на всіх рівнях, розширення міжмуніципального співробітництва з метою досягнення спільних цілей і завдань. Наразі розвиток спільнот ґрунтується на принципах визначених у Законі України "Про співробітництво територіальних громад". До них можна віднести принципи законності, сумлінності, взаємної вигоди, прозорості та відкритості, рівноправності та взаємної відповідальності учасників міжтериторіального співробітництва за результатами цієї співпраці. Поширене трактування міжмуніципального співробітництва територіальних громад у більш широкому сенсі свідчить про поступове зростання числа укладених угод про співпрацю територіальних громад [1-4].

В умовах децентралізації та суспільно-політичних трансформацій рівноважною силою та каталізатором процесів у соціумі стають як окремі екологічні рухи, громадські організації, так і пересічні громадяни, об'єднані у громаду, відповідальну за власне життя та територію. Формування стратегії розвитку територіальних громад як складової політики сталого розвитку через реалізацію принципів безпеки, екологічної стійкості, відкритості, спроможності, партнерства можливе за умови віднайдення генераторів позитивних змін у середині громади чи за її межами [4]. Так, політика регіонального розвитку повинна бути спрямована на становлення регіонів як самодостатніх соціально-економічних систем [5]. З іншого боку, відновлення, формування та примноження потенціалу територіальних спільнот значною мірою залежить від запроваджених організаційних

стратегії, структура та процесу, а також інформаційної діяльності як технології формування свідомої реалізації та процесу децентралізації [2], (рис. 2). Найбільш яскраво на теренах України це виявили мешканці родових садіб та родових поселень [5]. Враховуючи, що Житомирська область визначення як пілотна з питань вивчення ідеї "Родова садиба", досягнуто домовленості щодо співпраці на рівні ОДА та обласної ради у питаннях підтримки руху родових поселень та ініціативних груп на теренах області [5].

Мешканці родових поселень — молоді люди (середній вік поселенців 35 років), які готові інвестувати у громаду власний час, розум, знання, кваліфікацію, трудові та фінансові ресурси, відновлюють інфраструктуру, започатковують підприємницькі та соціально-екологічні проекти (наразі реалізовано понад 150 видів діяльності, у тому числі у сфері ІТ, дизайну, арт-індустрії, народних ремесел тощо), беруть участь у процесах відродження культури, активізації системи освіти та поширення практики здорового способу життя. Проведене дослід-

ження проілюструвало перспективний характер природовідповідних технологій, зокрема пермакультурного дизайну, органічного землеробства, публічного управління та ноосферної освіти як біоадекватної методики. На практиці це віднайшло своє відображення у зеленому туризмі (поселення "Простір Любові" за рік відвідали представники понад 20 країн світу), публічному управлінні за участю громадських організацій населених пунктів (це забезпечило донесення думок та отримання підтримки понад 90% мешканців громади), діяльності обслуговуючих кооперативів та споживчих спілок як механізмів кращого задоволення потреб жителів і бізнесу.

Зважаючи на пріоритетний характер та вибір України у напрямі реалізації цілей сталого розвитку, задекларованих на рівні ООН та визначених Указом Президента країни, інвестиції в сільську місцевість з високим потенціалом передачі технологій як рушійної сили підвищення продуктивності і результатом досягнення соціальних і економічних цілей повинні йти узгоджено з еволюцією Землі, підвищуючи її спроможність забезпечувати майбутні покоління чистою водою, повітрям, родючими ґрунтами та здатністю до особистісного і суспільного розвитку. Гіпотезою дослідження є запровадження багатофункціонального підходу в управлінні як системи взаємопов'язаних цілей та завдань сільської та несільськогосподарської діяльності на основі реалізації ідеї "Родова садиба".

Родові поселення як самодостатня спроможна система націлена на забезпечення мешканців всім необхідним, зокрема житлом, зайнятістю, продовольством, організацією дозвілля, поєднуючи їх з природовідповідними екологічно безпечними практиками. Об'єднані у кооперативи, арт-і, споживчі спілки та інші форми інтеграції населення, вони вирощують та виготовляють екологічно чисту продукцію. Специфіка таких форм організації соціуму полягає у партисипації та посиленні інвестиційної активності фізичних осіб у розвиток населених пунктів. За оцінками НААНУ інвестиції потенційно становлять понад 9 млрд грн (з урахуванням відновлення 1200 населених пунктів, які зняті з мапи України або знаходяться на стадії вимирання — жилими залишаються від 1 до 10 хат). Такі інвестори не вимагають повернення чи прибутку на свої вкладення, що виводить їх в унікальну категорію, порівняно із тради-

ційним підходом до інвестування. Створюючи базис для виробництва продукції на суму понад 9 млрд грн, забезпечення зайнятості понад 150 тисяч осіб, родові поселення є одним з потужних елементів формування підприємницького середовища України (рис. 3).

За результатами наших досліджень специфічні інвестиції приватних осіб у розвиток сільських територій (обсягом понад 4 тис. доларів щорічно у розрахунок на 1 гектар площі) за 50 років дають капіталізацію понад 500 раз внаслідок організації самодостатньої системи, яка одночасно забезпечує родину, яка проживає у родовій садибі житлом, продовольством, зміцнює сім'ю (у родові поселення йде молодь з бажанням розвивати населений пункт, його інфраструктуру, народжувати дітей, займатися підприємництвом). Іншою позитивною стороною таких інвестицій є відсутність бажання з боку інвестора вимагати прибутку та повернення на власні вкладення (сім'я, які організують родові поселення, ведуть свою діяльність для власних дітей). Саме тому ВГО "Народний рух захисту Землі" ініційовано підготовку проекту Закону України "Про родові садиби і родові поселення в Україні", головною тезою якого є надання законодавчого права кожній бажачій того українській родині отримати 1 га землі для обслуговування родової садиби безоплатно у довгочасне користування, без права продажу, з правом передачі лише у спадок [5]. Держава зі свого боку накладає на таку родину обов'язок дотримуватися чинного екологічного законодавства та висадити на 30% площі неплодові дерева з метою запобігання ерозії ґрунту.

Позитивні наслідки цього впровадження наразі демонструють понад 100 поселень України, організовані таким чином поселення. Лише у Житомирській області їх на різній стадії становлення налічується 12. Іншими словами, такі інвестиції у сільську місцевість змінюють зовнішні умови їх функціонування, включаючи ринки, землю, капітал, технології, через зміну свідомості людини впливають на можливість інвестування та його наслідки. І на противагу суто ринковим механізмам (привабливості сільської інфраструктури, сприятливих кліматичних і погодних умов, родючих ґрунтів, недорогої та високоякісної робочої сили, сусідству таких ринків як Європейський, Африканський та Близького Сходу), на перше місце виступає розвиток духовності, культури, етики та моралі, які спричиняють відповідний вплив на індивіда та його вчинки визначають примноження та розвиток всіх раніше перелічених чинників, а також покращення життєвих ситуацій відповідно до законів еволюції, що стає запорукою підвищення добробуту, якості життя та підґрунтям до якісного нового формату бізнесу — підприємництво з чи-



**Рис. 2. Просвітницька та консультаційно діяльність на території**

Джерело: сформовано авторами.

стими помислами (високо свідомого та соціально-екологічно відповідального підприємництва). Наразі такі спільноти нагадують автомобілі початку ХХ ст., однак, подальший їх розвиток доводить спроможність та незалежність від природних монополій, здатність забезпечувати себе всім необхідним та продукувати додаткову цінність. Має місце відродження родючості



**Рис. 3. Система формування підприємницького потенціалу України**

Джерело: сформовано авторами.

ґрунтів, наприклад, на основі використання грядок Розума, пермакультурного дизайну, очищення території від несанкціонованих сміттєзвалищ (у тому числі у форматі зеленого міжнародного туризму, виховних заходів для молоді тощо), підвищення рівня освіти та культури на базі позашкільної освіти, створення ефективних інтегрованих виробничих систем (на основі кооперації, партнерства та співпраці), біологічного захисту сільськогосподарських культур, виробництва та зберігання відновлюваної енергії, що вигідно відрізняє родові поселення від традиційних міських та, навіть, сільських населених пунктів.

## ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, розвиток родових садіб та родових поселень свідчить про необхідність переоцінки існуючого національного потенціалу в межах державної та регіональної стратегій розвитку з позиції прийняття сценаріїв природовідповідних життєдіяльності та господарювання, коли людина бере на себе відповідальність за власне життя і територію свого проживання, наслідком чого стають інвестиції у розвиток територій з урахуванням їх ролі у соціальній та екологічній сферах, а також становлення соціального підприємництва.

### Література:

1. Васильєв М.А., Плотнікова М.Ф. Перспективи розвитку сільських територій та Концепція "Родової садоби": соціально-екологічний аспект. Вісник ЖНАЕУ. 2014. № 2, Т. 4, ч. II. С. 412—423.
2. Присяжнюк О.Ф., Васильєв М.А., Плотнікова М.Ф. Стратегічні орієнтири розвитку національної економіки. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2016. Вип. 2 (13). Полтава: ПДАА. С. 187—196.
3. Васильєв М.А., Плотнікова М.Ф. Пріоритети інвестиційного розвитку сільських поселень. Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Серія: Економіка. 2013. Т. 18. Вип. 1. С. 162—171.
4. Родова садиба: технології, комунікації, управління, економіка, підприємництво, екологія: [підруч.]. вид. 2-е, випр. і доп. / М.А. Васильєв, М.С. Гончаренко, І.Г. Грабар, І.І. Каракаш, В.П. Яковчук, С.В. Молодецька, М.Ф. Плотнікова. Київ: Видавництво Ліра-К, 2021. 484 с.
5. Васильєв М.А. Родові садоби — один з напрямів раціонального використання земельних ресурсів ОТГ. Управління та раціональне використання земельних ресурсів в новостворених територіальних громадах: проблеми та шляхи їх вирішення: Збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції (Херсон, 05—06 березня 2019 року). — Херсон: ДВНЗ "ХДАУ", 2019. С. 153—156.
6. Плотнікова М.Ф. Родові поселення — приклад ефективного бізнесу на сільських територіях. Підприємництво в аграрній сфері: глобальні виклики та ефективний менеджмент: матеріали II Міжн. наук.-практ. конф. (9-11 лютого 2021 р.). за заг. ред. ЛМ. Бухаріної. Запоріжжя: ЗНУ, 2021. С. 162—171.
7. Гончаренко М.С., Камнева Т.П., Синица Е.В. Перспективи розвитку майбутнього планети Земля в епоху Водолея The 1st International scientific and practical conference "Innovations and prospects of world science" (September 8—10, 2021) Perfect Publishing, Vancouver, Canada, 2021. P. 172—176.
8. Гончаренко М.С., Камнева Т.П., Максимович С., Носов К.В., Совіль М., Ярова І. В. Исследование влияния информации на состояние физического, эмоционального и духовного здоровья человека. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2021. № 3 (102). С. 95—109.

9. Овдіюк О.М., Присяжнюк О.Ф., Плотнікова М.Ф., Довженко В.А. Інноваційні управлінські рішення у адмініструванні сталого розвитку регіону в умовах COVID-19 Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 22 С. 114—119.

10. Хоодаківський Є.І., Войтенко А.Б., Плотнікова М.Ф., Булуй О.Г. Психологічні засади управління та планування інноваційним регіональним розвитком територіальних громад. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 6. С. 58—64.

### References:

1. Vasyl'iev, M.L. and Plotnikova, M.F. (2014), "Prospects for rural development and the Concept of the "Family Estate": socio-environmental aspect", *Visnyk ZhNAEU*, vol. 2, no. 4, pp. 412—423.
2. Prysiazhniuk, O.F. Vasyl'iev, M.L. and Plotnikova, M.F. (2016), "Strategic guidelines for the development of the national economy", *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, vol. 2 (13), pp. 187—196.
3. Vasyl'iev, M.L. and Plotnikova, M.F. (2013), "Priorities of investment development of rural settlements", *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu imeni I. I. Mechnykova. Serii: Ekonomika*, vol. 18, no. 1, pp. 162—171.
4. Vasyl'iev, M.L. Honcharenko, M.S. Hrabar, I.H. Karakash, I.I. Yakobchuk, V.P. Molodets'ka, S.V. and Plotnikova, M.F. (2021), *Rodova sadyba: tekhnolohii, komunikatsii, upravlinnia, ekonomika, pidpriemnytstvo, ekolohiia [Family estate: technology, communications, management, economics, entrepreneurship, ecology]*, *Vydavnytstvo Lira-K, Kyiv, Ukraine*.
5. Vasyl'iev, M.L. (2019), "Family estates — one of the areas of rational use of land resources ОТГ", *Upravlinnia ta ratsional'ne vykorystannia zemel'nykh resursiv v novostvorenykh terytorial'nykh hromadakh: problemy ta shliakhy ikh vyrishennia: Zbirnyk naukovykh prats' Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi konferentsii [Management and rational use of land resources in newly created territorial communities: problems and ways to solve them: Proceedings of the All-Ukrainian scientific-practical conference]*, *DVNZ "KhDAU"*, Kherson, Ukraine, 05-06 march, pp. 153—156.
6. Plotnikova, M.F. (2021), "Tribal settlements — an example of effective business in rural areas", *Pidpriemnytstvo v ahrarnij sferi: hlobal'ni vyklyky ta efektyvnyj menedzhment: materialy II Mizhn. nauk.-prakt. konf. [Entrepreneurship in the agricultural sector: global challenges and effective management: materials of the II International scientific-practical conference]*, *ZNU, Zaporizhzhia, Ukraine*, 9—11 feb, pp. 162—171.
7. Honcharenko, M.S. Kamneva, T.P. and Synytsa E.V. (2021), "Prospects for the development of the future of planet Earth in the Age of Aquarius", *The 1st International scientific and practical conference "Innovations and prospects of world science"*, Perfect Publishing, Vancouver, Canada, September 8—10, pp. 172—176.
8. Honcharenko, M.S. Kamneva, T.P. Maksymovych, S. Nosov, K.V. Sovil', M. and Yarova, I.V. (2021), "Study of the influence of information on the state of physical, emotional and spiritual health of a person", *Dukhovnist' osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*, vol. 3(102), pp. 95—109.
9. Ovdiiuk, O. Prysiazhniuk, O. Plotnikova, M. and Dovzhenko, V. (2021), "Innovative management decisions in the administration of sustainable development of the region in the conditions of covid-19", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 22, pp. 114—119.
10. Khodakovsky, Ye. Voytenko, A. Plotnikova, M. and Buluy, O. (2021), "Psychological foundations of innovative regional management and planning community development", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 6, pp. 58—64.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2022 р.